

Ahmed b. Hanbel Müsnedi'nde İç Düzen Problemi

The Internal Layout Problem in Ahmad b. Hanbal's Musnad

Ahmed ÜRKMEZ

Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Associate Professor, Pamukkale University, Faculty of Divinity, Department of Hadith
Denizli, Turkey

aurkmez@pau.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6594-7997>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 5 Ocak / January 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Mart / March 2021

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2021

Sayı / Issue: 26 **Sayfa / Pages:** 5-24

Atıf / Cite as: Ürkmez, Ahmed. "Ahmed b. Hanbel Müsnedi'nde İç Düzen Problemi [The Internal Layout Problem in Ahmad b. Hanbal's Musnad]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 26 (June 2021), 5-24. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.854320>

Etik Beyanı / Ethics Declaration: Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiştir. Makale etik izin gerektirmeyen bir çalışma olup en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics are respected. The article is a study that does not require ethical permission. It has been reviewed by at least two referees and was confirmed that it did not contain plagiarism.

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Özet

Müsnedler hadis tarihinde belirleyici konumu olan kapsamlı ve özgün eserlerdir. Bir tasnif tarzı olarak müsnedin, hadislerin konusuna veya sıhhatine dayalı bir bölümlenme içermediği bilinmektedir. Senedin sonunda yer alan sahabi ravinin esas alındığı ve her bir isim için ayrılan bölümde o ismin rivayetlerine topluca yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda, sahabilerin kendi içinde sıralanmasında alfabetik diziliş gözetilmemekte olup, önce fazilete dayalı, ardından bölgelere göre bir dağılım ile karşılaşmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini yazdıktan sonra dönemin sosyal ve politik şartlarından ötürü düzenli olarak okutmaya ve tashih etmeye fırsat bulamadığı bilinmektedir. Eserin ana ravisi konumundaki oğlu Abdullah'ın çalışmaları ve ziyadeleri de metnin tam bir düzene kavuşmasını sağlayamamıştır. Yapılan araştırmalar ve eseri tahkik edenlerin ifadeleri, başta bir sahabinin hadislerinin birden fazla yerde zikredilmesi ve herhangi bir ek yarar olmaksızın bir rivayetin senediyle ve metniyle aynen tekrar edilmesi olmak üzere, iç düzensizlikten kaynaklanan birden fazla sorunu ortaya koymaktadır. Farklı bölgelere mensup sahabilerin hadislerinin birbiriyle karışık hâlde sunulması da bu listeye eklenebilir. Makalenin giriş kısmında bu ve benzeri meselelere değinildikten sonra, başlıktaki konu iki alt başlıkta irdelenmiştir: İç düzen/düzensizlik ve mükerrer rivayetler. İlk başlıkta, Ahmed b. Hanbel'in eserindeki müsnedlerin hacme veya isme göre tasnifinde yaşanan kimi aksamalara dikkat çekilmiş ve 31. cildin muhtevası örnek olarak sunulmuştur. Yine bu ilk bölümde, başta eseri tahkik edenler olmak üzere müsned hakkında daha önce çalışanların tespitlerine yer verilmiştir. Ayrıca parçalı müsned kavramı üzerinde durulmuş ve eserde ismi verilen 745 sahabiye ait müsnedler "standart olanlar" ve "parçalı olanlar" şeklinde ikiye ayrılarak incelenmiştir. Standart müsnedlerden kasıt, adına bir defa başlık açılıp bütün hadisleri tek bir yerde nakledilen sahabilere ait müsnedlerdir. Parçalı müsned ise bir sahabinin müsnedinin birden fazla parçaya bölünmesi ve her bir parçanın farklı bir ciltte konumlandırılmasıdır. Genel olarak bakıldığında, eserdeki müsnedlerden üçte ikisinin standart yapıda olduğu, parçalı müsnedlerin büyük bölümünün ise iki parçaya ayrılmış örneklerden oluştuğu ifade edilebilir. İncelemeye dair detaylı rakamsal veriler tablolar hâlinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Müsnedleri iki parçadan oluşan sahabiler bu araştırma kapsamında üç ana kategoriye ayrılmıştır. Toplam rivayet sayısı 50'nin üzerinde olanlar birinci kategoride (K1) ele alınmıştır. Ebü'd-Derdâ, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî ve Adiy b. Hâtim gibi sahabiler bu bağlamda zikredilebilir. İkinci kategoride (K2) ise rivayet sayısı 10-50 arasında olanlar yer almaktadır. Tespit edilen isimlerden seçilen ve Ukbe ibnü'l-Hâris, Amr ibnü'l-Âs ve Ammâr b. Yâsir'in de içinde bulunduğu 15 maddelik bir liste bu kategoriye örnek olarak sunulmuştur. Bu noktada dikkat çeken bir diğer husus, tespit edilen 100'ü aşkın örnekte, toplam hadis sayısı 10'dan az olan sahabilere ait müsnedlerin ikiye bölünerek verilmiş olmasıdır. Itbân b. Mâlik, Zeynep bint Cahş ve Ümmü Harâm bint Milhân'ın da aralarında bulunduğu on sahabiden müteşekkil bir tabloya bu boyuta örnek olarak yer verilmiştir. Makale çerçevesinde yer alan ve üçüncü kategori (K3) olarak adlandırılan bu kategoriye ilave edilebilecek 40'a yakın örnekte ise, bir sahabinin *Müsned*'de sadece iki rivayeti olduğu hâlde müsnedi iki parça şeklinde ve (1+1) düzeninde sunulmuştur. Mükerrer rivayetler başlıklı ikinci bölümde ise öncelikle *Müsned*'deki tekrar oranlarına dair genel veriler paylaşılmıştır. *Müsned*'in üçte ikisinden fazlasının tekrarlarından oluştuğu, gerek tarafımızdan yapılan incelemelerde, gerekse diğer araştırmacıların çalışmalarında tespit edilmiş bir gerçekliktir. Ayrıca bu bölümde, parçalı müsnedlerle tekrar olgusu arasındaki ilişki de ele alınmıştır. (1+1) müsned yapıları özelindeki inceleme, ikinci parçada verilen hadisin çok büyük oranda birinci parçada verilen hadisin isnad ve metin bakımından tekrarı olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise hadis sayısı daha az olan sahabilerin rivayetlerine ait mükerrerlerde sened ve metin bakımından aynen tekrar edilme oranının diğerlerine göre daha yüksek olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Müsned, Ahmed b. Hanbel, Mükerrer Rivayetler.

Summary

Musnads are comprehensive and original works that have a decisive position in hadith history. As a classification style, musnad does not categorize the hadiths according to their subject or soundness. It is seen that the sahabi narrator at the end of the isnad is taken as the basis and that the narrations of that name are included collectively in the section reserved for each name. In this context, the alphabetical order is ignored in ordering the sahaba within themselves and a distribution is made, first, according to the virtue of the narrator, and then by their regions. The subject in the title is examined under two sub-headings: Internal order/disorder and repeated narrations. In this first section, the determinations of those who previously studied the work are included. In addition, the concept of fragmented musnad was emphasized and the musnads belonging to 745 sahaba named in the work were divided into two as "the standard ones" and "the fragmented ones". The standard musnads are musnads belonging to the sahaba whose hadiths were mentioned once, and all hadiths were recorded in one place. And the fragmented musnad is the division of a sahabi's musnad into more than one piece and each part is positioned in a different volume. In general, it can be stated that two-thirds of the works in the book are in standard structure, and most of the fragmented musnads consist of two-part samples. Detailed numerical data regarding the analysis were presented in tables and interpreted. Sahaba whose musnads consist of two parts are divided into three main categories within the scope of this research. Those whose total number of narrations is over 50 are considered in the first category (K1). Sahaba like Abu Darda, Zayd b. Khalid al-Juhani and Adi b. Hatim can be mentioned in this context. In the second category (K2), there are those who have between 10-50 narrations. A list of 15 items including Ukbah b. al-Harith, Amr b. al-As, and Ammar b. Yasir is presented as an example for this category. Another point that draws attention at this point is that in more than 100 examples determined, musnads belonging to the sahaba, whose total number of hadiths are less than 10, were divided into two. A table consisting of ten sahaba including Utban b. Malik, Zaynab bint Jahsh and Umm Haram bint Milhan is given as an example of this dimension. This third category (K3) within the framework of the article includes nearly 40 examples of sahaba who two narrations in Musnad have only, which are presented in two parts and (1+1) order. In the second chapter titled repeated narrations, general data on the repetition rates in Musnad are primarily shared. It is a reality that more than two-thirds of Musnad consists of repetitions, which has been determined both in my investigations and in the studies of other researchers. In addition, the relationship between fragmented musnads and repetition phenomena is also discussed in this section. The examination of the (1+1) musnad structures reveals that the hadith given in the second part is mostly a repetition of the hadith given in the first part in terms of isnad and text. Another finding of the study is that the rate of exact repetition in terms of isnad and text of the narrations of the sahaba with a lower number of hadiths is higher than the others.

Keywords: Hadith, Sunnah, Musnad, Ahmad b. Hanbal, Repeated Narrations.

Giriş

Müsned, Hadis ilminin birden fazla anlamda kullanılan gözde kavramlarından birisidir. Kelime karşılığında hareket edildiğinde “bir sözlü kaynağa dayandırılan isnadlı tüm verileri” ifade edecek kadar geniş bir kapsama alanına sahip görünse de¹ ıstilahtaki kullanımı “senedi kesintisiz biçimde muttasıl olan hadis”, “herkesin itimad ettiği güvenilir âlim”² şeklinde ve daha sınırlıdır. Hadis çeşitlerinden bahsedilirken merfû hadislere müsned denilebilmekte³, tasnif türleri bağlamında ise müsned, ravi isimlerini esas alan (ale’r-ricâl) bir hadis tasnif yöntemini ifade etmektedir. Bu yöntemin ayırt edici özelliği, her bir sahabi raviden gelen rivayetlerin o sahabinin ismi altında toplanması ve konuya yahut sıhhate dayalı ilave bir ayrıma gidilmemesidir.

Ahmed b. Hanbel’in (öl.241/855), türünün en tanınan örneği konumundaki *Müsned* çalışması, başta ravileri, tenkide uğrayan rivayetleri, içerdiği konular ve kullandığı yöntemler olmak üzere hakkında oldukça fazla araştırma, tez ve kitap çalışması yapılmış⁴ klasik bir Hadis mecmuasıdır. Uzun yıllar altı ciltlik bir baskısıyla mütedavil olan eser, on yıl boyunca süren ve 2010 yılında tamamlanan büyük bir projeye Muhakkik Şuayb Arnavut ve ekibi tarafından ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Yeni baskının gün yüzüne çıkmasını müteakip tarafımızdan yapılan bir seçki çalışmasıyla da eserdeki merfû, kavli ve sahih olma özelliklerinin üçünü de taşıyan ve tekrar içermeyen 1010 hadis bir kitap hâlinde bir araya getirilmiştir.⁵

¹ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2009), 563; Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Riyad: Vizâratü’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, ts.), 4/205-206.

² Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2009), 219 vd.; Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1976), 1/71-73; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 281-282.

³ Ebü’l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi’l-Hadîs* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1989), 34; Ebû Amr Ömer b. Abdurrahmân İbnü’s-Salâh, *Ulûmi’l-Hadîs* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1986), 42-43; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tedribü’r-Râvî fi Şerhi Takrîbi’n-Neoâvî* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1993), 1/147-148.

⁴ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1999), 1/82-91 (muhakkikin mukaddimesi); Hayati Ak, “Türkiye’de Müsnedler Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bibliyografik Bir İnceleme”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2018), 66-80; Yaşar Kandemir, “el-Müsned”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/104-105.

⁵ Ahmed Ürkmez, *Mülteka’l-Ashâbi’l-Emced fi İntikâi Mesânîdi Ahmed* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021).

1. İç Düzen/Düzensizlik

Her ne kadar hadis ve sünneti tanımada müracaat edilen en temel kaynaklardan birisi olsa da⁶, *Müsned*'in son şekli verilememiş dağınık bir metin yapısı arz ettiği, öteden beri pek çok ilmi yazıda⁷ kayda geçirilmiş bir husustur. Eserin konulara göre (ale'l-ebvâb) tasnif edilmemiş olması, sıhate dayalı bir ayrıma temelde gidilmemesi ve sahabi isimlerinin kendi içinde alfabetik olarak sıralanmaması, söz konusu dağınıklığa neden olan faktörler arasında ilk akla gelenlerdir. Ancak durumu bu teorik tercihlerden ziyade pratik yaşanmışlıklardan hareketle izah etmek daha makul bir seçenektir. Zira müellifin, simge isimlerinden birisi sayıldığı mihne⁸ atmosferinde ömrünün en verimli olması beklenen yıllarını başta hapis, darp, ev hapsi ve sürgün olmak üzere ağır fiziksel cezalar altında geçirdiği bilinmektedir. Bu dönemin düzenli öğrenci okutmadan, insan ve kitap kaynaklarına erişim sağlayamadan ve hatta yeterli yazı malzemesi bile tedarik edemedi⁹ geçirilmiş olması, bugüne ulaşan metnin değeri kadar başarı oranını da artırmaktadır. Normal şartlar altında kusur sayılabilecek tasnif hatalarının, musannifin maruz kaldığı olağanüstü hâl koşulları göz önüne alındığında mazur görülme ihtimali oldukça yüksektir. Yine bu süreçte eserin ana ravisi olarak yer alan oğul Abdullah'ın ve esere yaptığı ziyadelerin literatürde önemli yer tutması da bundan kaynaklanıyor olmalıdır.

Ahmed b. Hanbel'in eserde benimsediği temel bir sıralamanın varlığı, *Müsned*'in içeriğinin sonraki nesillere belirli ölçüde derli toplu ulaşmasında olumlu rol oynamıştır. Fazilete dayalı görünen ve hanımların rivayetlerine de en sonda müstakil bir yer ayıran bu sıralama şöyledir:

Aşere-i Mübeşşere (Cennetle müjdelenen on sahabi),

Ehli Beyt (Resûlullah'ın -sav- aile çevresi);

Abâdile (Dört Abdullah): Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr;

⁶ Ebû Musa el-Medîni, *Hasâisu'l-Müsned* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995), 24 vd.

⁷ Bekir Kuzudîşli, "Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbiler Bağlamında Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i -Ebû Hüreyre Örneği-", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/2 (2010), 70-71.

⁸ Ali Kaya, "Mihne Hadisesi ve Hadis İlmüne Etkileri Bakımından Mihne'nin Sonuçları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/19 (2015), 7-32; Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2006, 30/26-28.

⁹ Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *el-Mas'adü'l-Ahmed fi Hatmi Müsnedi'l-İmâm Ahmed* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995), 35 vd.

Müksirûn (Çok hadis rivayet edenler): Ebû Hüreyre, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah;

Beldeler: Mekkeliler (c.24-25), Medîneliler (c.26-27), Şamlılar (c.28-29), Kûfeliler (c.30-32), Basralılar (c.33-34);

Ensâr Müsnedi (c.35-39), Hz. Âişe ve diğer hanım sahabiler (c.40-45).

Bu dizilişte özellikle beldelere göre yapılan ayrıma kadarki ilk bölümün, yani Câbir b. Abdullah müsnedinin bitimine kadar olan kısmın, kitabın geri kalanına nazaran çok daha düzenli olduğunu belirtmek gerekir. 15299 hadis ihtiva eden söz konusu ilk yarı, bu araştırmada esas alınan 50 ciltlik Şuayb Arnavut tahkikinin ilk 23 cildini teşkil etmekte olup, fihristlere ayrılan son beş cilt çıkartıldığında, 27647 hadisi kapsayan eserin hacim olarak yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Gerek şöhret gerekse rivayet bakımından hadis geleneğinin ağırlık merkezini oluşturan bu az sayıda ismin müsnedlerinin ciltlere dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Sahabi Müsnedlerinin Ciltlere Dağılımı (İlk 23 Cilt)

Cilt	Kapsadığı Sahabi Müsnedleri
1	Ebûbekir es-Siddîk, Ömer ibnü'l-Hattâb, Osmân b. Affân
2	Ali b. Ebî Tâlib
3/1	Aşere-i Mübeşşere ve Ehl-i Beyt Mensubu Diğer Erkek Sahabiler
3/2, 4-5	Abdullah b. Abbâs
6-7	Abdullah b. Mes'ûd
8-10	Abdullah b. Ömer
11	Abdullah b. Amr ve Ebû Ramse
12-16	Ebû Hüreyre
17-18	Ebû Sa'îd el-Hudrî
19-21	Enes b. Mâlik
22-23	Câbir b. Abdullah

Bu tabloda düzenli bir dizilişi bozduğu görülen unsur, 11. cildin bitiminde Ebû Ramse adlı bir sahabiye ait toplam 15 hadisten (7104-7118) oluşan müsneddir. Abâdile ile müksirûn arasına sıkışmış ama iki bünyede de yer almayan bu bölüm, *Müsned*'in ikinci yarısında sıkça rastlanan ve sistematik akışı bozan tekil isimlerin durumuyla benzerlik göstermektedir.

Üçüncü ciltte ise daha farklı bir durumdan bahsedilebilir. Yine eserin ikinci yarısında sıkça karşılaşılan dağınık sahabi müsnedi gruplarına benzer şekilde yirmiyi aşkın ismin müsnedi tek ciltte bir araya getirilmiştir. Ancak burada az sayıda hadis içeren söz konusu müsnedlerin sahiplerini birbirine bağlayan ve 24. ciltten itibaren rastlanamayan ortak bir payda söz konusudur. Nitekim önce “Aşere-i Mübeşşere Mensubu Diğer Sahabiler” olarak Talha b. Ubeydullâh, ez-Zübeyr ibnü'l-Avvâm, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Sa'îd b. Zeyd, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh'ın müsnedlerine yer verilmiştir. Ardından ise Hz. Peygamber'in (sav) amcası Hz. Abbâs ile amcaoğullarından Hz. Ali dışında kalan ve dolayısıyla “Ehl-i Beyt Mensubu Diğer Erkek Sahabiler” olarak nitelendirilebilecek isimler gelmiştir. Ehl-i Beyt ile Abâdile arasında geçişi sağlayan isim olarak Abdullah b. Abbâs'ın 1838-2089 numaralı hadisleri 3. ciltte iken, diğer hadisleri müteakip iki cilttedir.

Mekkelilerin hadisleriyle başlayan 24. cilt ve devamında ise özellikle hacim bakımından çeşitli dengesizlikler tespit edilmiştir. Hatta denilebilir ki, kitabın ilk yarısındaki düzeni andıran tek kesit, Übey b. Ka'b, Ebû Zer el-Ğifârî ve Zeyd b. Sâbit müsnedlerini içeren 35. cilt ile Hz. Âişe müsnedini içeren 40-43. ciltlerdir. Diğer ciltlerde ise aşağıdaki örnekte görülen tarzda oldukça farklı bir muhtevayla karşılaşılmaktadır.

Tablo 2: Müsned'in Düzensiz Bölümlerine Bir Örnek Olarak 31. Cilt

Cilt	Kapsadığı Sahabi Müsnedleri
31	Parçalar (10 Kişi/30 hadis)-Ebû Cühayfe (30 hadis)-Parçalar (11 Kişi/23 hadis)-Cündüb b. Abdullah el-Becelî (21 hadis)-Parçalar (5 Kişi/21 hadis)-Vâil b. Hucre (42 hadis)-Ammâr b. Yâsir (15 hadis)-Parçalar (7 Kişi/12 hadis)-Misver b. Mahrame (24 hadis)-Suheyb b. Sinân er-Rûmî (12 hadis)-Parçalar (27 Kişi/49 hadis)-Rifâ'a b. Râfi' (6 hadis)-Parçalar (28 Kişi/44 hadis)-Hanzala el-Kâtib (5 hadis)-Parçalar (15 Kişi/55 hadis)-Abdullah b. Ebî Evfâ (50 hadis)-Cerîr b. Abdullah (111 hadis).

Tabloda “Parçalar” ifadesiyle kastedilen, önemli bir bölümü mübhem ravilerin ve kendisinden tek hadis rivayet edilen isimlerin müsnedlerinin birleşiminden oluşan bölümlerdir. Normal müsned düzenini yansıtan derli toplu bölümlerin arasına, ortalama hadis sayısı ikiyi üçü geçmeyen kişilerden oluşan farklı hacimlerde rivayet grupları girmiş bulunmaktadır.

Eserin ikinci yarısının diğer bölümlerinde de ilk yarıdaki müsnedlere ait olduğu halde burada nakledilen rivayetlerin olduğuna dair araştırma sonuçları¹⁰ bulunduğu gibi, beldelere göre yapılan ayırımın hilafına rivayet yerleşimlere rastlandığına yönelik tespitler de mevcuttur. Nitekim muhakkik Şuayb Arnavut, tahkikinin mukaddimesinde duruma şu sözlerle işaret etmektedir:

“Müsned, daha ziyade müsveddeye benzeyen bu haliyle elimize ulaşmış, kitabın özüne dokunmayan pek çok yerinde de buna bağlı problemler oluşmuştur. Söz konusu problemlerden bazıları şöyledir: Müksirûna ait hadislerden bir kısmının müsnedleri dışında rivayet edilmesi, tek bir hadisin ilave bir yarar olmaksızın senediyle ve metniyle tekrar edilmesi, tek bir sahabinin hadislerinin *Müsned*'in birden fazla yerinde ayrı ayrı verilmesi, Şamlılarla Medinelilerin hadislerinin karıştırılması, Kûfelilerle Basralıların hadislerinin ayrılmaması, erkeklerin hadislerinden bazılarının kadınların hadislerine katılması, kabile müsnedlerinin yerleşim merkezinde yaşayanların müsnedlerine karışması. Nitekim Hâfız İbn Asâkir (öl.571/1176) *Tertîbü Esmâi's-Sahâbe* adlı eserinde bunların tamamına dikkat çekmiş bulunmaktadır.”¹¹

Paragrafta isabetle belirtilen birden fazla temel problemden ilki, Kuzudişli'nin yukarıda işaret edilen makalesinde Ebû Hüreyre örneği üzerinde ele alınmıştır. Ayrıca başta müksirûn olmak üzere hangi sahabiye ait kaç rivayetin ilgili sahabinin müsnedinin dışında rivayet edildiğine dair bir döküm de yine *Müsned* tahkikinin mukaddimesinde yer almaktadır. Bu dökümde 39 sahabinin isimleri (*Tertîbü Esmâi's-Sahâbe* muhakkiki Dr. Âmir Hasen s-Sabrî'den naklen) liste hâlinde verilmiş ve her birine ait rivayetlerin hangi farklı sahabinin müsnedinde yer aldığına şu örnekte görüldüğü şekilde atıfta bulunulmuştur:

“23. el-Fadl b. Abbâs: Kardeşi Abdullah'ın müsnedinde (1/355 ve 359) iki hadisi vardır. el-Muttalib b. Rabîa'nın müsnedinde de (4/167) bir hadisi vardır.”¹²

Ancak bahsi geçen 39 rakamı “*Müsned* bünyesinde hadisleri bir bölümde derli toplu verilen ama bazı rivayetleri bu ana bölümün/müsnedin dışında yer alan başlıca isimler” şeklinde ele alınmalıdır. Zira bizim tespitlerimize göre “*Müsned*’de hadisleri birden fazla yerde

¹⁰ Kuzudişli, “Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbiler”, 69-95.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/59 (muhakkikin mukaddimesi).

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/60-64 (muhakkikin mukaddimesi. *Tertîbü Esmâi's-Sahâbe* muhakkiki Dr. Âmir Hasen s-Sabrî'den naklen).

verilen sahabiler” çerçevesinde düşünüldüğünde ve incelendiğinde ortaya çıkan rakamlar çok daha yüksek olacaktır. Şöyle ki:

Normal olan, Aşere-i Mübeşşere’den başlayan ve Ehl-i Beyt ile devam eden mezkûr sıralama içinde, her bir sahibinin rivayetlerini tek yerde “Filancanın Müsnedi” başlığı altında vermektir. Bu, ilgili sahibinin bir hadisi de olsa bin hadisi de olsa değişmemesi gereken prensiptir. Dolayısıyla *Müsned*’de toplam iki hadisi yer alan ve bu hadisleri farklı ciltlerde 1+1 şeklinde konumlanan isimler de dâhil olmak üzere, standart dışı olduğu tespit edilen hayli fazla yapıyla karşılaşmış olup, bu yapılar “parçalı müsned” tanımı altında ileride detaylarıyla değerlendirmeye alınacaktır.

Bu aşamada özetle vurgulamak gerekirse, araştırmada yapılması amaçlanan, yukarıda *Müsned* muhakkiklerinin dikkat çektiği iki ana problemden, önce “tek bir sahibinin hadislerinin *Müsned*’in birden fazla yerinde ayrı ayrı verilmesi” meselesini, ardından da “tek bir hadisin ilave bir yarar olmaksızın senediyle ve metniyle tekrar edilmesi” sorununu bazı boyutlarıyla irdelemektir.

1.1. Parçalı Müsnedler

Eser bünyesinde dağınıklığa yol açan faktörlerin başında, bir sahibinin müsnedinin birden fazla parçaya bölünerek bu parçaların birbirinden oldukça uzak sayfa veya ciltlerde konumlanmış olması gelmektedir. Bu bağlamda, aynı kitap içinde iki hatta üç farklı yerde müsnedinin parçaları bulunan isimlere rastlanabilmektedir. Sahabe tabakasında yer alıp da senedlerde adı verilmeyen ve tahkikin sonunda¹³ “İsmi Verilmeyen Sahabiler: Fihrisu men Lem Yusemme mine’s-Sahâbe” başlıklı bir listede toplanan mübhem raviler bir kenara bırakılırsa, eserdeki 745 müsnedin “standart olanlar” ve “parçalı olanlar” şeklinde ikiye ayrılması mümkündür.

Standart müsnedlerden kasıt, adına bir defa başlık açılıp bütün hadisleri tek bir yerde nakledilen sahabilere ait standart (Tablo-3’de: S) bölümlerdir. Bu isimlerden müsnedinde sadece bir hadis bulunanlar (Tablo-3’de: S1) olduğu gibi; müsnedi kitabın birden fazla yerine dağılmış bulunanlar da mevcuttur. Kısaca “parçalı müsned” olarak adlandıracağımız bu örnekler ise genellikle iki parçadan müteşekkildir. Müsnedi iki parça olup her bir parçasında sadece birer rivayeti yer alan isimlerin durumlarına Tablo-3’de (1+1) ifadesiyle işaret

---

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/23-32. Mübhem ravi kavramı için bkz: Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 190-192.

edilmiştir. İçerikleri tablonun ardından ele alınacak olan (K1), (K2), (K3) ile de sırasıyla kısaca “Hadis sayısı 50’yi aşkın olan” (K1), “Hadis sayısı 11-50 aralığında olan” (K2) ve “Hadis sayısı 10 veya daha az olan” (K3) sahabilerin müsnedlerinin iki parçaya ayrılması kastedilmektedir. “Diğer” başlığı ise buraya kadarki ihtimallerin dışında kalan ve ikiden fazla parçaya ayrılmış öteki müsnedleri kapsamaktadır.

Temel çerçeveyi zikrettikten sonra araştırmanın geldiği noktada oluşan tabloyu sunabiliriz.

Tablo 3: Sahabi Müsnedlerinin Nihai Dağılımı

Müsned Tipi	Alt Tip	Örnek Sayısı	Genele Oranı
Standart (499)	S	273	%37
	S1	198	%27
	S (+1)	14	%9
	S (+2)	8	
	S (+3)	2	
	S (+4)	2	
	S (+6)	1	
	S (+11)	1	
Parçalı (246)	K1	5	%14
	K2	36	
	K3	108	
	1+1	39	
	Diğer	58	
Genel Toplam		745	-

Tabloda görülen sonuç, eserin sahabi sayısı itibarıyla üçte ikisini, hadis sayısında ise yaklaşık olarak beşte dördünü ifade eden bir bölümünün standart müsned yapısına sahip olduğudur. Bu kesimin rivayetleri tek bir yerde toplanmış ve 273 kişide ilgili isme ayrılan ana müsned gövdesinin dışına taşan hiçbir istisnai durum oluşmamıştır. Ana gövdenin dışına birkaç rivayetin taşıdığı ve genel tabloyu bozmadığı durumlarla birlikte 300 küsur müsned bu durumda olup, 200’e yakın müsned ise tek hadisten müteşekkildir ve doğal olarak yine tek noktada konumlanmıştır.

“Parçalı” başlığı altında ele alınan beş alt tipten ilk dördü, iki parça hâlinde sunulan müsnedleri ifade etmektedir. Burada 100’ü aşkın örnekte “Hadis sayısı 10 veya daha az olan sahabilerin müsnedlerinin iki parçaya ayrılması” (K3) söz konusudur. (1+1) olarak ifade edilen kategoride ise kırka yakın örnek yer almakta olup, bunların büyük kısmında sahabiye ait ikinci parça/rivayet ilkinin sened ve metin olarak birebir tekrarı konumundadır.

“Diğer” başlığı ise üç veya daha fazla parçaya ayrılan müsnedleri ifade etmektedir. 58 örnekten ikisi hadis sayısı 50’yi aşkın olan sahabelerden müsnedi üç parçaya ayrılanlara; dokuzu hadis sayısı 11-50 aralığındaki sahabelerden aynı durumda olanlara; 39 tanesi ise hadis sayısı 10 veya daha az olan sahabelerden benzer konumdakilere aittir. 11-50 aralığından 2 kişi (Ebü'l-Hakem b. Süfyân ve Ka'b b. Mürre es-Sülemî) ve 1-10 aralığından 5 kişinin (Abdullah b. Havâle el-Ezdî, Dırâr ibnü'l-Ezver, Kurra b. İyâs el-Müzenî, Sahr el-Ğâmidî ve Ümmü Büceyd) müsnedleri dört parça; yine hadis sayısı 11-50 aralığında olan bir sahibinin (Sehl b. Ebî Hasme) müsnedi ise altı parça hâlinde sunulmuştur. Bütün bu sayısal tespitlerin esas alınan tahkikli müsned baskısının fihristlerine dayanılarak yapıldığı vurgulanmalı, metin içinde yapılan detaylı incelemelerde fihristten farklı olduğu tespit edilen durumlara rastlandığının da altı çizilmelidir.

Yapılan mukayeselerde bu parçaların büyük bölümünün birbirinin hem sened hem metin bakımından aynen tekrarı olmadığı, fakat *Müsned*'in genelinde olduğu gibi buralarda da hatırı sayılır miktarda muhteva tekrarının bulunduğu tespit edilmiştir. Yine bu parçaların hadis sayısı bakımından yüksek rakamlara ulaşmadığının da altı çizilmelidir. Bir fikir vermesi açısından, tespit edilen “parçalı müsned” örnekleri üç kategori hâlinde, sahabi isimleri, cilt, sayfa ve hadis numaraları ile hadis sayılarını içeren tablolar eşliğinde aşağıda sunulacaktır.

1.1.1. Kategori-1: Rivayet Sayısı 50'nin Üzerinde Olanlar

50 rakamı –yapılan incelemelere dayanarak- sınır kabul edildiğinde, müsnedi birden fazla yerde parçalı olarak sunulan sahabeler arasında toplam rivayet sayısı söz konusu barajı aşan birden fazla isim olmakla birlikte, yüzün üzerinde rivayeti olan tek sahabi Ebü'd-Derdâ'dır. Diğer örneklerden bazılarıyla birlikte şöyle bir tablo oluşmaktadır.

Tablo 4: Kategori-1'e Ait Parçalı Müsned Örnekleri

Sıra No	Sahabi Adı	Hadis No	Cilt ve Sayfa	Toplam Hadis Sayısı
1	Zeyd b. Hâlid el-Cühenî	17029-17062; 21673-21691	28/255-294; 36/7-21	33+19=52
2	Ebû Mes'ûd el-Bedrî	17063-17110; 22339-22361	28/295-333; 37/30-44	48+22=70
3	Adiy b. Hâtim	18244-18274; 19369-19394	30/177-209; 32/112-137	31+26=57
4	Abdullah b. Ebî Evfâ	19102-19151; 19395-19417	31/449-488; 32/138-159	50+23=73
5	Ebü'd-Derdâ	21692-21741 27478-27557	36/22-67 45/472-538	50+80=130

Sahabilerin alfabetik olarak veya rivayet ettikleri hadis sayısına göre değil, eser içinde müsnedlerine ilk yer veriliş sırasına göre listelendiği bu tablo, aşağıda verilecek Kategori-2 ve 3'e ait tablolarla yan yana incelenebilir. Bu yapıldığında, parçalı müsnedlerin bir kısmında aynı sahabiye ait müsnedin iki ayrı parçası aynı veya ardışık ciltlerde tasnif edilmiş iken, büyük bölümünde ise birbirinden oldukça bağımsız noktalarda konumlandığı görülecektir. Nitekim iki parçanın arasına on cildi aşkın bir mesafenin girdiği örnekler her üç tabloda da görülmektedir ki, bunun bilgisayar teknolojisinin olmadığı dönemler için eserin kullanımını oldukça zorlaştıran ve dolayısıyla tasnifin başında ideal olarak planlanmamış bir husus olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Ayrıca aynı veya ardışık ciltlerde yer alan parçalı müsnedlere dair örneklerin çoğunluğunun hanım sahabilere ait olduğuna ve bu durumun hanım sahabilere ait müsnedlerin eserin sonunda bir arada verilmesinden kaynaklanmış olabileceğine de dikkat çekilmelidir.

1.1.2. Kategori-2: Rivayet Sayısı 10-50 Aralığında Olanlar

Parçalı müsnedlerin önemli bir bölümünde, sahibinin toplam rivayet sayısı 10-50 aralığında ve müsnedi iki parçaya ayrılmış durumdadır. Tespit edilen bazı örnekler Tablo-5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Kategori-2'ye Ait Parçalı Müsned Örnekleri

Sıra No	Sahabi Adı	Hadis No	Cilt ve Sayfa	Toplam Hadis Sayısı
1	Hakîm b. Hızâm	15311-15329; 15573-15580	24/25-45 24/341-346	20+8=28
2	Mâlik ibnü'l-Huveyrîs	15598-15604; 20529-20539	24/364-370; 34/157-163	7+11=18
3	Târik b. Eşyem	15875-15882; 27208-27213	25/212-216; 45/187-189	8+6=14
4	Vâsile ibnü'l-Eska'	16004-16019; 16978-16989	25/385-400; 28/186-198	16+12=28
5	Ukbe ibnü'l-Hâris	16148-16155; 19423-19427	26/70-76; 32/165-166	8+5=13
6	Osmân b. Ebi'l-Âs	16268-16282; 17897-17918	26/196-210; 29/429-441	14+22=36
7	Ebû Şurayh el-Huzâ'î	16370-16378; 27159-27165	26/291-303; 45/136-142	9+7=16
8	Amr ibnü'l-Âs	17761-17781; 17801-17827	29/296-320; 29/337-360	21+27=48
9	Ammâr b. Yâsir	18313-18334 18879-18894	30/245-279; 31/171-189	22+15=37
10	Suheyb b. Sinân er-Rûmî	18931-18942; 23924-23931	31/259-272; 39/347-354	12+8=20
11	Ümmü 'Atıyye el-Ensâriyye	20789-20801; 27297-27309	34/384-397; 45/280-289	13+13=26
12	Habbâb ibnü'l-Eret	21052-21079; 27214-27219	34/530-556; 45/190-193	28+6=34
13	Ebû Râfi'	23855-23878; 27180-27198	39/278-305 45/161-176	24+19=43
14	Ümmü Habîbe	26759-26785; 27394-27412	44/342-369; 45/389-402	27+18=45
15	Ümmü Hânî	26887-26911; 27379-27393	44/455-480; 45/378-388	25+14=39

1.1.3. Kategori-3: Rivayet Sayısı 10 veya Daha Az Olanlar

Yapılan incelemede, toplam rivayet sayısı 10 veya daha az olmasına rağmen hadisleri iki parça hâlinde tasnif edilmiş çok sayıda örnek de tespit edilmiştir.

Tablo 6: Kategori-3'e Ait Parçalı Müsned Örnekleri

Sıra No	Sahabi Adı	Hadis No	Cilt ve Sayfa	Toplam Hadis Sayısı
1	Muaykîb	15509-15511; 23609-23612	24/268-270; 39/23-24	3+4=7
2	Mücâşî' b. Mes'ûd	15847-15851; 20684	25/176-179; 34/286	5+1=6
3	Zeyneb es-Sekafiyye	16082-16084; 27046-27050	25/490-492; 44/595-602	3+5=8
4	'Itbân b. Mâlik	16479-16484; 23770-23773	27/7-14; 39/187-190	6+4=10
5	'Umâra b. Ruveybe	17219-17224; 18297-18299	28/455-459; 30/230-232	6+3=9
6	Süleyman b. Surad	18308-18312; 27205-27207	30/240-244; 45/183-186	5+3=8
7	Zeyneb bint Cahş	26751-26754; 27413-27416	44/332-336; 45/402-406	4+4=8
8	Cüveyriye bintü'l-Hâris	26755-26758; 27420-27425	44/336-341; 45/410-413	4+6=10
9	Ümmü Harâm bint Milhân	27032-27033; 27377-27378	44/581-583; 45/376-377	2+2=4
10	Havle bint Hakîm	27120-27123; 27310-27315	45/87-91; 45/290-295	4+6=10

Yukarıdaki her üç tabloda da (Tablo-4-6) bir sahabi için yer verilen ikinci cilt/sayfa atfındaki rivayetlerin büyük oranda ilk atıftakilerin tekrarından oluştuğunu öngörmek zor değildir. Sözelimi Itbân b. Mâlik'in 27/7-14 (16479-16484) ve 39/187-190'da (23770-23773) toplam on rivayeti yer almakta olup, 39. ciltteki ikinci parçada bulunan dört hadisin tamamı ilk parçada geçenlerin tekrarlarıdır. (23770-23772 numaralı üç ardışık rivayet, Itbân b. Mâlik

müsnedinin ilk parçasında yer alan ve Allah Resûlü'nün (sav) gelip sahabinin evinde namaz kıldığını anlatan 16481-16484 numaralı rivayetlerin tekrarıdır. 23773 numaralı rivayet ise olayın duha namazı çerçevesinde nakledilmiş daha kısa versiyonunu içeren 16479 numaralı rivayet ile benzeşmektedir.) Zira Ahmed b. Hanbel genel bir uygulama olarak bir sahabinin meşhur rivayetlerine o sahabinin müsnedinin giriş bölümünde yer vermekte ve bu prensip parçalı müsnedlerde ilk parça üzerinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla buradaki durumun bir sonraki başlıkta ele alınacak olan mükerrerler meselesini besleyen bir yönünün olduğu da aşikârdır.

2. Mükerrer Rivayetler

Mükerrer rivayetlere ayrılan bu başlık altında öncelikle tarafımızdan yapılmış olan *Müsned* seçkisi çalışmasının konuyu ilgilendiren verileri mercek altına alınacaktır. Ardından (1+1) düzenine sahip parçalı müsnedlerin sened ve metinlerine dair detaylı bir inceleme yapılacaktır.

2.1. Müsned'deki Tekrar Oranları

Mülteka'l-Ashâbi'l-Emced fî İntikâi Mesânîdi Ahmed adlı söz konusu seçki çalışmasında Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i genel bir okuma ve taramaya tabi tutularak içinden, sahih, kavli ve merfû olma özelliklerinin üçünü birden taşıyan hadisler tespit edilmiştir. Ebû Hüreyre Müsnedi'nden alınan hadis sayısının 200 ile sınırlandırıldığı ve neticede 146 sahabiden nakledilen 1010 rivayetin yine müsned tarzında bir araya getirildiği bu çalışmada mükerrer hadis yer almamaktadır.

Her bir hadisin müsned içindeki birebir tekrarları titizlikle tespit ve kaydedildiği için, *Mültekâ'* da oluşan birikimin buradaki incelemeye katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Sıhhat bakımından hasen ve zayıf; mahiyeti ve kaynağı açısından da fiilî/takrîrî ve mevkûf/maktû içerikler dışarıda kalmak kaydıyla, eldeki sonuçlar şöyledir.

Tablo 7: "Sahih, Kavli ve Merfû" Rivayetlerin Tekrarlanma Oranı

Bölüm	Alınan Hadis Sayısı	Alınan Hadislerin Toplam Tekrar Sayısı	Hadis Başına Ortalama Tekrar
Aşere-i Mübeşşere	50	114	2.28
Ebû Hüreyre	200	566	2.83
80 Hadis Alınanlar	240	685	2.85

40 Hadis Alınanlar	160	322	2.01
20 Hadis Alınanlar	60	95	1.58
10 Hadis Alınanlar	70	132	1.88
5 Hadis Alınanlar	75	141	1.88
3 Hadis Alınanlar	42	91	2.16
2 Hadis Alınanlar	48	79	1.64
1 Hadis Alınanlar	65	51	0.78
+	1010	2276	2.25

Müksirûnda üçe yaklaşan, az sayıda hadisi olan sahabilerde ise birin altına düşen ortalama tekrar sayısı, genel bir hesaplama *Müsned*'in üçte ikisinden fazlasının mükerrer rivayetlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır ki, daha önce yapılan başka araştırmalarda da bu duruma dikkat çekilmiştir¹⁴. Dolayısıyla tekrarların hangi mahiyette olduğu ve standart yahut parçalı müsnedlerle arasında ne tür bir bağlantı bulunduğu burada incelenmeye değer addedilmiştir.

2.2. Parçalı Müsnedler ve Tekrar Olgusu: (1+1) Yapılar Örneği

Kendisinden toplamda sadece iki hadis rivayet edilen ve bu hadislerin ardışık olarak verilmediği, çoğu zaman da bağımsız ciltlerde yer aldığı örneklere Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 39 sahabi özelinde rastlandığına Tablo-3'te dikkat çekilmiştir. Bu örneklerin üçte birine tekabül eden 13 sahabinin parçalı müsnedlerinden oluşan bir örneklem üzerinde yoğunlaşmış ve ikinci parçada rivayet edilen hadisin ilk parçada nakledilenle ne ölçüde benzeştiği ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 8: (1+1) Düzenindeki Parçalı Müsned Örnekleri

Sıra No	Sahabi Adı	Hadis No	Cilt/Sayfa	Konu	İsnad Uyumu	Metin Uyumu	Sıhhat Hükümü
1	İyâs b. Abd el-Müzenî	15444, 17236	24/178-179, 28/472	Su satışı	T2	Çok Yakın	Sahih
2	Uveymir b. Eşgar	15762, 19001	25/41-42, 31/339	Kurban kesimi	Aynı	Çok Yakın	Sahih li Ğayrih

¹⁴ Kuzudişli, "Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbiler", 69.

3	Ebû Sa'îd b. Ebî Fedâle	15838, 17888	25/161-162, 29/418	Şirk	Aynı	Aynı	Sahih li Ğayrih-Hasen
4	Sa'îd b. Hureys	15842, 18739	25/166-167, 31/36	Ev ve arazi satışı	T1, T3	Çok Yakın	Hasen-Zayıf
5	Abdullah b. Sâbit	15864, 18335	25/198-199, 30/280	Peygambere İtaat	Aynı	Aynı	Zayıf
6	Abdullah b. Erkam	15959, 16400	25/317-320, 26/325-326	Tuvalet ihtiyacı varken namaz kılmamak	Aynı	Aynı	Sahih
7	Şeddâd ibnü'l-Hâd	16033, 27647	25/419-420, 45/613-614	Sırtında çocukla namaz kılmak	Aynı	Aynı	Sahih
8	Ebû Şuayb	17085, 17093	28/315 ve 321	Davete katılma adabı	Farklı	Çok Yakın	Sahih
9	Ebû Sa'îd b. Zeyd	17504, 19040	29/48-49, 31/387	Cenaze geçerken ayağa kalkmak	Aynı	Aynı	Sahih-Zayıf
10	Abdullah b. Ebî Habîbe	17944, 18951	29/463-464, 31/281	Nalınla namaz kılmak	T1	Çok Yakın	Zayıf
11	Seleme b. Nu'aym	18284, 22464	30/217, 37/130	Şirk koşmayanun cennete girmesi	T1	Aynı	Sahih
12	el-Haşhâş el-Anberî	19031, 20769	31/376, 34/368-369	Suçun şahsiliği	T3	Aynı	Sahih
13	Selmâ bint Kays	27133, 27375	45/103-105 ve 374	Eşi aldatmamak	T1	Çok Yakın	Zayıf

Son sütunda verilen sıhhat hükümleri, ilgili hadis hakkında tahkikte öngörülen hükümler olup, iki sıhhat hükmü birden kullanılmışsa, ilki hadisin durumunu, ikincisi ise söz

konusu senedin durumunu belirtmektedir. Sözelimi “Hasen-Zayıf” hükmü, her iki senedi birden kapsayacak şekilde “Hasen bir hadistir; ama bu isnad zayıftır” anlamına gelmektedir.

Detayları Tablo-8’de sunulan incelemede ulaşılan sonuçlar, 13 örnekten beşinde (3, 5, 6, 7 ve 9. maddeler) parçalı müsnedin her iki bölümünde nakledilen birer hadisin sened ve metin bakımından birbirinin aynen tekrarı olduğunu göstermiştir. Kalan sekiz örneğin birinde sadece sened aynı, üçünde senedde sadece musannifin şeyhi farklı (T1), birinde musannifin şeyhi ve onun şeyhi farklı (T2), ikisinde ise sadece bir ravi ziyade veya noksandır (T3). Senedi sahabi ravi dışında tamamen farklı olan Ebû Şuayb hadisleri bu noktada tek istisnayı oluşturmaktadır.

Metin bakımından ise söz konusu sekiz örnekten ikisinde rivayet içeriklerinin aynı, altısında birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Metin bağlamında kullanılan “çok yakın” nitelmesiyle “takdim-tehir gibi ufak farklılıklar barındıran ve tek çeviriyle gelebilecek ölçüde birbirine yakın lafızlar” kastedilmektedir.

Bütün bunlara bakılarak denilebilir ki, (1+1) yapılar, parçalı müsnedin her iki yakasındaki rivayetler gerek sened, gerek metin, gerekse sıhhat hükmü bakımından çok büyük oranda benzeşmekte ve birbirini tekrar etmektedir. Tablo-7 ile yan yana düşünüldüğünde de, hadis sayısı daha az olan sahabilerin rivayetlerine ait mükerrerlerde sened ve metin bakımından aynen tekrar edilme oranının daha yüksek olduğu, (1+1) yapıların ise bu önermenin en ileri örneği sayılabileceği tespit edilebilecektir.

Sonuç

Ahmed b. Hanbel’in dönemin siyasi şartlarından dolayı eserini yazdıktan sonra düzenli olarak okutmadığı bilinmektedir. Mihne ortamında temel önceliğin eldeki bilimsel birikimi sonraki nesillere aktarmak olduğu, mucem ve müsned tarzı pek çok eserin konu veya sıhhat ayırımına odaklanmadan, rivayet hakkı alınmış hadisleri kayıt altına alıp yok olmaktan korumayı amaçladığı da bilinen bir diğer husustur. Dolayısıyla son beş cildi fihristten oluşan 50 ciltlik baskısı esas alınarak incelenen *Müsned*’in -ilk yarısına tekabül eden- 23 cildinin belirli bir iç düzene sahip olduğu, ikinci yarısında ise büyük bir düzensizliğin göze çarptığı söylenebilir. Müellifin ana ravisi konumundaki oğlu Abdullah’ın esere yaptığı ziyadelerin mahiyeti de mevcut metnin düzensizliğini ortadan kaldırmamış ve tekrar oranını bilakis artıran bir unsur hâlini almıştır.

Nitekim *Müsned*'in iç düzeni hakkında yapılan bu araştırma, daha önceki araştırmalarda da kısmen belirtildiği gibi, eserin önemli tasnif sorunları içerdiğini teyit etmiştir. Tekrarına burada gerek duyulmayan birden fazla ana problem içerisinden “parçalı müsnedler problemi” olarak özetlenebilecek bir nokta seçilmiş ve “bir sahabinin müsnedinin birden fazla parçaya bölünerek bu parçaların birbirinden oldukça uzak sayfa veya ciltlerde konumlanmış olması” şeklinde yapılan bir tanımdan hareket edilerek konu bu çerçevede ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda farklı kategoriler hâlinde ele alınan müsned tiplerinin tablo eşliğinde tahlili ilginç sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Çalışmada, ismi net olarak verilmeden rivayeti zikredilen ve tamamına yakınından tek hadis rivayet edilen mübhem raviler bir kenara bırakılarak, eserdeki 745 müsned “standart olanlar” ve “parçalı olanlar” şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ulaşılan genel sonuç, eserin sahabi sayısı itibarıyla üçte ikisini, hadis sayısında ise yaklaşık olarak beşte dördünü ifade eden bir bölümünün standart müsned yapısına sahip olduğudur. “Parçalı olanlar” başlığı altında ele alınan müsnedler arasında yer alan 100’ü aşkın örnekte “Hadis sayısı 10 veya daha az olan sahabilerin müsnedlerinin iki parçaya ayrılması” söz konusudur. Sadece iki rivayeti olan isimlerin müsnedlerinin bölünmesiyle meydana gelen ve (1+1) olarak ifade edilen kategoride ise kırka yakın örnek yer almakta olup, bunların büyük kısmında sahabiye ait ikinci parça/rivayet ilkinin sened ve metin olarak birebir tekrarı konumundadır.

Müsned'de tekrar oranlarının sahabiye ait rivayet sayısı arttıkça yükseldiği, aksi hâlde ise azaldığı tespit edilmiştir. İki hadisi olup (1+1) düzeninde bölünmüş olan örnekler özelindeki inceleme ise bu rivayetlerin “az tekrarın metinde değişim ihtimalini azalttığı” sonucunu ortaya koyduğunu göstermiştir. Mamafih standart müsnedlerle parçalı müsnedlerin tekrarlarına ait kapsamlı bir örneklem grubunun oluşturulması ve sened ile metin bakımından mukayese edilmesi de bu noktada faydalı tespitlere kaynaklık edebilecektir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Ak, Hayati. "Türkiye'de Müsnedler Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bibliyografik Bir İnceleme". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2018), 66-80.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 2009.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail. *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Riyad: Vizâratü'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddin. *el-Mas'adü'l-Ahmed fi Hatmi Müsnedi'l-İmâm Ahmed*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Ömer b. Abdurrahmân. *Ulûmü'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Kandemir, Yaşar. "el-Müsned". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kaya, Ali. "Mihne Hadisesi ve Hadis İlmine Etkileri Bakımından Mihne'nin Sonuçları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/19 (2015), 7-32.
- Kuzudişli, Bekir. "Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbîler Bağlamında Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i -Ebû Hüreyre Örneği-". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/2 (2010), 69-95.
- Medîni, Ebû Musa. *Hasâisu'l-Müsned*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Naim, Ahmed. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1976.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedrîbü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Ürkmez, Ahmed. *Mülteka'l-Ashâbi'l-Emced fi İntikâi Mesânîdi Ahmed*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28, 2006.